

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA O'QISH SAVODXONLIGINI
SHAKLLANTIRISH METODIKASI****Ibodova Zarnigor Saidovna***Farg'ona shahar 4-son umumiy o'rta ta'lim maktabi***MAQOLA MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 27.12.2025**Revised: 28.12.2025**Accepted: 29.12.2025***KALIT SO'ZLAR:***boshlang'ich ta'lim, o'qish
savodxonligi, metodika, o'qish
ko'nikmasi, funksional
savodxonlik, o'quvchi, ta'lim
jarayoni.**Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini shakllantirish metodikasi masalasi nazariy jihatdan tadqiq etilgan. Tadqiqot jarayonida o'qish savodxonligining mohiyati, uning tarkibiy komponentlari va boshlang'ich ta'limda qo'llaniladigan samarali metodlarni tahlil qilish maqsad qilib qo'yilgan. Tadqiqot natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini samarali shakllantirish uchun kompleks yondashuvning zaruriyati asoslab berilgan.***Kirish**

Zamonaviy ta'lim tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini shakllantirish masalasi dolzarb pedagogik muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. O'qish savodxonligi shaxsning intellektual rivojlanishi, bilim olish qobiliyati va ijtimoiy moslashuvining asosiy omili hisoblanadi. XXI asr talablari kontekstida o'qish savodxonligi nafaqat matnni mexanik ravishda o'qish qobiliyati, balki o'qilgan matnni tushunish, tahlil qilish, baholash va amaliyotda qo'llash malakalarini ham o'z ichiga oladi [1]. Shu sababli, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'qish savodxonligini to'g'ri shakllantirish metodikasini tanlash va qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini isloh qilish jarayonida boshlang'ich ta'limning sifatini oshirish, o'quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirish ustuvor vazifalar qatoriga kiritilgan. Xalqaro PIRLS va PISA tadqiqotlari natijalariga ko'ra, o'qish

savodxonligi darajasi mamlakatlarning ta'lim sifatini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlardan biri sifatida qaralmoqda [2]. Ushbu tadqiqotning maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini shakllantirish metodikasini nazariy jihatdan tahlil qilish va samarali pedagogik yondashuvlarni aniqlashdan iborat.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili

Tadqiqot metodologiyasi sifatida ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish, qiyosiy-tahliliy yondashuv va pedagogik tajribalarni umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida o'zbek, rus va xorijiy olimlarning boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini shakllantirish bo'yicha ilmiy ishlari o'rganildi. O'qish savodxonligi tushunchasi pedagogika fanida keng tadqiq etilgan bo'lib, turli olimlar tomonidan turlicha talqin etilgan. Rus pedagogi N.N. Svetlovskaya o'qish savodxonligini o'quvchining matn bilan ishlash malakalarining yig'indisi sifatida ta'riflagan va o'qish faoliyatining uch asosiy komponentini ajratib ko'rsatgan: texnik o'qish ko'nikmasi, matnni tushunish qobiliyati va o'qilgan matn asosida fikrlash malakasi [3]. Ushbu yondashuv boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini bosqichma-bosqich shakllantirish zaruriyatini asoslaydi.

Xorijiy tadqiqotlarda o'qish savodxonligi reading literacy tushunchasi bilan ifodalanadi va uni P. David Pearson o'quvchining matndan ma'no chiqarish, uni mavjud bilimlar bilan bog'lash va tanqidiy baholash qobiliyati sifatida izohlagan [4]. Xalqaro ta'lim tashkilotlari, jumladan UNESCO, o'qish savodxonligini shaxsning hayot davomida o'rganishi va rivojlanishi uchun zarur bo'lgan fundamental qobiliyat sifatida e'tirof etadi. PIRLS xalqaro tadqiqotlari doirasida o'qish savodxonligi to'rtta asosiy jarayonni o'z ichiga oladi: ma'lumotni topish va ajratib olish, to'g'ridan-to'g'ri xulosa chiqarish, matnni talqin qilish va integratsiyalash, matn mazmuni va shaklini baholash [2].

O'zbek pedagogikasida boshlang'ich ta'limda o'qish ko'nikmasini shakllantirish masalasi M. Qosimova, Sh. Yo'ldoshev va boshqa olimlar tomonidan o'rganilgan. M. Qosimova o'qish savodxonligini shakllantirish jarayonida ona tili darslarining rolini ta'kidlab, o'qish va yozish ko'nikmalarining o'zaro bog'liqligini asoslab bergan [5]. Boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligini shakllantirish metodikasida an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarning integratsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligini shakllantirish metodlari bir necha guruhga bo'linadi. Birinchi guruhga texnik o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan metodlar kiradi. Bu guruhga bo'g'inlab o'qish, butun so'zni o'qish, tezkor o'qish mashqlari kabi usullar mansub. Ikkinchi guruhni matnni

tushunishga yo'naltirilgan metodlar tashkil etadi, bularga savol-javob usuli, matnni qayta hikoyalash, reja tuzish va boshqalar kiradi [6]. Uchinchi guruhni esa tanqidiy o'qish va baholash ko'nikmalarini rivojlantiruvchi metodlar tashkil etadi.

K. Goodman tomonidan ishlab chiqilgan yaxlit til yondashuvi boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini shakllantirish metodikasiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ushbu yondashuvga ko'ra, o'qish jarayoni mexanik emas, balki ma'noli faoliyat sifatida tashkil etilishi kerak va o'quvchi matn bilan faol muloqotda bo'lishi zarur [7]. Bu yondashuv boshlang'ich sinf darslarida adabiy matnlar bilan ishlash, ertak va hikoyalarni muhokama qilish, o'quvchilarning shaxsiy tajribasi bilan bog'lash kabi metodlarni qo'llashni taqozo etadi.

Natijalar va muhokama

Adabiyotlar tahlili asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini shakllantirish metodikasining bir qator muhim jihatlari aniqlandi. Avvalo, o'qish savodxonligini shakllantirish uzluksiz va bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan jarayon ekanligi tasdiqlandi. Birinchi sinfda asosiy e'tibor texnik o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishga, ya'ni harflarni tanish, bo'g'inlab o'qish, so'zlarni butunligicha o'qishga qaratiladi. Ikkinchi va uchinchi sinflarda o'qish tezligi va ravonligini oshirish bilan birga, matnni tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida ahamiyat beriladi. To'rtinchi sinfga kelib o'quvchilar matnni mustaqil tahlil qilish, asosiy fikrni aniqlash va o'z munosabatini bildirish malakalarini egallashlari kutiladi [3].

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqqan holda ta'kidlash joizki, boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligini samarali shakllantirish uchun turli metodlarni kompleks qo'llash zarur. Faqatgina texnik o'qish ko'nikmalariga e'tibor berish o'quvchilarda mexanik o'qish ko'nikmalarini shakllantirib, matnni chuqur tushunish va tahlil qilish qobiliyatlarining rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu bilan birga, matnni tushunishga qaratilgan metodlarni muddatidan oldin qo'llash ham samarasiz natijalar berishi mumkin, chunki o'quvchi texnik o'qish qiyinchiliklarini yengmagan holda matn mazmuniga e'tibor qarata olmaydi [6].

Xorijiy tajribalarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini shakllantirish metodikasida individual yondashuvga alohida e'tibor beriladi. Har bir o'quvchining o'qish darajasini aniqlash va unga mos ta'lim strategiyalarini qo'llash yuqori natijalar berishini xorijiy tadqiqotlar tasdiqlaydi [4]. O'zbekiston sharoitida bunday individual yondashuvni amalga oshirish uchun boshlang'ich

sinf o'qituvchilarining malakasini oshirish, sinf to'ldiruvchilarini optimallashtirish va zamonaviy o'quv-metodik materiallar bilan ta'minlash zarur.

Metodlarni qo'llashda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish faoliyatida ko'rgazmalilik, o'yin elementlari va hissiy komponent muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun o'qish darslarida rangli rasmlar, interaktiv materiallar, o'yin shaklidagi mashqlardan foydalanish o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va o'qish jarayonini qiziqarli qiladi [8]. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, xususan, multimedia vositalari va interaktiv doskalar o'qish savodxonligini shakllantirishda qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini shakllantirish metodikasini nazariy tahlil qilish natijasida bir qator muhim xulosalarga kelindi. Birinchidan, o'qish savodxonligi murakkab, ko'p komponentli tushuncha bo'lib, u texnik o'qish ko'nikmasi, matnni tushunish qobiliyati va tanqidiy baholash malakalarini o'z ichiga oladi. Ikkinchidan, boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini samarali shakllantirish uchun an'anaviy va zamonaviy metodlarni kompleks qo'llash zarur. Uchinchidan, o'quvchilarning individual xususiyatlari va yosh psixologiyasini hisobga olgan holda metodlarni tanlash va moslashtirish yuqori natijalar berishining kafolati hisoblanadi. O'zbekiston boshlang'ich ta'lim tizimida o'qish savodxonligini shakllantirish metodikasini takomillashtirish uchun xorijiy ilg'or tajribalarni mahalliy sharoitlarga moslashtirib joriy etish, o'qituvchilar malakasini oshirish va zamonaviy o'quv-metodik ta'minotni yaxshilash istiqbolli yo'nalishlar sifatida belgilandi.

Adabiyotlar

1. Национальная программа по подготовке кадров Республики Узбекистан. – Ташкент: Шарқ, 1997. – 64 с.
2. Mullis, I.V.S., Martin, M.O. PIRLS 2016 International Results in Reading. – Boston: TIMSS & PIRLS International Study Center, 2017. – 386 p.
3. Светловская, Н.Н. Методика обучения чтению: что это такое? // Начальная школа. – 2005. – № 2. – С. 9-14.
4. Pearson, P.D., Cervetti, G.N. The Roots of Reading Comprehension Instruction // Handbook of Research on Reading Comprehension. – New York: Routledge, 2017. – P. 12-56.

5. Қосимова, М.Н. Она тили ўқитиш методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 2009. – 224 б.
6. Львов, М.Р., Рамзаева, Т.Г., Светловская, Н.Н. Методика обучения русскому языку в начальных классах. – М.: Просвещение, 1987. – 415 с.
7. Goodman, K.S. What's Whole in Whole Language? – Portsmouth: Heinemann, 1986. – 79 p.
8. Йўлдошев, Ш.А. Бошланғич синфларда ўқиш дарслари методикаси. – Тошкент: Фан, 2015. – 186 б.

